

strukcija filozofije unosi u ovu brojne nove teme, nužnost refleksije o stvarima koje su ostale izvan zanimanja tradicionalne filozofije. Ona, ujedno, razvija i strog odnos prema transmisiji znanja: transmisija znanja nije neutralna.⁹

Napomene:

¹ Napomenimo još i ovo: *Enciklopedija Leksikografskog zavoda za S. de Beauvoir rezervira 4 reda u jednom stupcu i kaže da... »plše u duhu egzistencijalizma kao ortodoksi sljedbenik svoga muža (sic! op. R. I.)«.* Istovremeno, Sartre posvećuje 77 reda (u 2 stupca). U *Leksikonu filozofa* (D. Grilić) Naprijed, Zagreb 1968; u novom, proširenom izdanju nisam provjeravala), gdje stoji da je S. de Beauvoir žena i filozofski sljedbenik J. P. Sartrea, njoj su posvećena 3 reda, a njemu 3 strane. Sličan odnos nalazimo i u francuskom leksikonima.

² Drugi pol, I, str. 25-26.

³ Vidi bilješku br. 1. S. de Beauvoir je u svojim brojnim uspomenama, memoarima i intervjuima (sa i bez Sartresa) dale dose materijala da se procjeni njen život u odnosu na njen rad, ne štedeći se, i zadržavajući prema Sartreju jedan odnos (uostalom, uvezanom i uzvraćenom) poštovanju i drugarstva. *Nije vjerojatno da je samo on na nju djelevoj i utjecao, a ne i ona na njega (i pored njen veće skromnosti u tom pogledu); teđ odnos je morao biti uvezan, oni su svakako radili i razvijali se zajedno.* Problem je recenicje, pak, da li će se teđ odnos percipirati kao posve ili potpuno jednostran. /feministi i nemfenisti često su priznавали samo Sartreov utjecaj na S. de Beauvoir, a ne i suprotan. Stvar je potpuno neobrazložena (osim kulturnim stereotipima). Konačno, procjenjivali djelo Bertranda Russella na osnovu njegove knjige *Marriage and Morals* umjesto na osnovu *Principle Mathematica*: samo što se to muškarcu teže može desiti, i ne može se uzeti za ozbiljno.

⁴ S. de Beauvoir, *Estais le donna?* Il Saggiatore, Milano 1976; Uvod, str. 21.

⁵ Shulamith Firestone, *The Dialectic of Sex*, Bantam, New York 1970, na pretpostavkama S. de Beauvoir gradi svoj projekt tehnološke utopije u kojoj žene neće više raditi.

⁶ Lucie Irigaray, *Speculum – de l'autre femme*, Minuit, Pariz 1974; Vidi »Marksizam u svetu« 8-9, Beograd 1981, za prevod iz ove knjige.

⁷ »Delen« 4, Beograd 1981, tematski blok (razni autori): Žena, jezik, znak.

⁸ *Preraport sur les recherches féministes*. Collectif parisien d'organisation du Colloque «Femmes, Feminisme, Recherche», Paris 12. maj 1982, p. 149.

⁹ Ništa nije neutralno, Je li to potrebno ponoviti? Nije neutralan ni prevod »čovjek i žena« na jezik kao što je naš, koji poznaje razliku između u čovjek i muškarac kao i da žena nije čovjek. Napomenimo da je kroz cijelu prvu knjigu Drugog pola (prev. Zorica Mlосasavljević) pisano upravo »čovjek i žena«. To, je, doduše, u patrijarhalnoj sredini kakva je naša objašnjivo, ali je neopravdivo, pogotovo u knjizi koja je zbog sličnih pojava pisana. To pokazuje (uz druge propuste) nedorašlost prevodilaca i neodgovornost Izdavača.

GORAN BABIĆ: »OKUS OSKORUŠE«,

Matica srpska, Novi Sad 1982.

Piše: Vojislav Sekelj

Potražimo li odgovor na uzrok čitljivosti knjige pjesama Gorana Babića »Okus oskoruše«, tada bi se on dijelom mogao naći u samom Babićevom pristupu fenomenu pjevanja. Pjesma, za njega mora nositi jasnu estetičku poruku, čiji se smisao proizvodi otkrivanjem objektivnih polova, danih u sloju doslovног značenja (pričom) i uplesmovanom idejom. Dinamička ravnoteža »priče« i »ideje« (centripetalne i centrifugalne sile) omogućuje da cjelinu u pjesmi ne tvori doslovni (seansički) sloj, nego da se pjesma kao cjelina konstituiše iz estetskog sloja u otvorenu polisemiku strukturu; što upućuje na to da doslovno značenje pjesme jeste samo operativni instrumentarij pomoću kojega se stvara jedan nov, od datosti bitno različit svijet

fevzi tutaković, linoleum

postojanja. Jasno, način na koji pjesma gradi cjelinu, ostaje tajna per se; ali ne kao nedostupna okulatna stvar, nego kao tajna kojom smo i sami zadani, određeni, uhvaćeni, njenim sadržajem uvršćeni u red (sistem) postojanja, što upućuje na to da cjelinu proizvode poruka i šum. Tajna, poruka i šum su momenti pisanja, ali i čitanja, a čitljivost može biti vrlina, a i ne mora. Razumljivo ovdje je riječ o čitanju koje pretpostavlja razgradnju, penetraciju (fisiju) ka zigru teksta. Ne možemo govoriti o rušenju, o negiranju, jer negativan postupak u poeziji jednostavno nije moguć. Ono čime se negira ne uništava negirano »nego stupa s njim skupa u odnos sa – protiv-postojanja« (Lotman).

U pjesmotvorima Gorana Babića diskurzivni element je evidentan, priča nosi objektne veze na osnovu kojih dolazimo do smislene povezanosti. Babić na planu jezika traga za arhetipnom idejom odnosa čovjeka i društva. Samo unutar društvene zajednice moguće je svrhovito jedinstvo, čiji se razlog postojanja nalazi unutar samoga odnosa. Sudbina čovjeka u svoj njegovoj ljudskosti odredena je u potpunosti tenzijom njegovog umnog i političkog bića. Tako između umnog (denotacija, sloboda) i političkog (denotacija, nužnost), (umno dolazi do pojedinca, individua, političko od zajednice, prava prvenstva, pitanje prvog je apstrakcija), sa stajališta umeđutnosti i politike, postoji stanovita aporija, opreka sfera, ali i međusobna pupčana uslovljenost, determinirana različitim semantičkim kodom, ali ne na nivou teksta, već u općekulturnom semantičkom polju, kao presečištu raznih kodova u kojem tekst funkcioniše. I upravo ta oprečnost, vječna kolizija, omogućuje razvoj u pravcu svrhovite jedinstvenosti čovjeka i društva kroz povijest. Na tom kompleksnom fonu Babić upisuje svoje pjesmotvore. Jednostavnost i čitljivost njegovih pjesama zavode, u suštini je riječ o poeziji složena izraza, slojevita sadržaja; ona je po svom engagementu smjela i žestoka, puna političkog naboja koji se ne prazni u poruci, već ocratava čovjeka razapetog između duhovnih vrijednosti i njegove socijalno-političke sudbine.

U većini pjesama priča za osnovu ima odnos majka-sin/kćerka ili otac-kćerka/sin, tj. roditelj-dijete, ne u edipovskoj polarizaciji, već u socijalno-političkoj. Uloga priče doslovno značenje, poslužila je Babiću kao povod da doživljava sublimira u situaciju unutar koje će se upjesmiti ideja. U knjizi nalažimo sjajne relacijske veze, lirske potpunosti ostvarene, na potezu politika – umjetnost. Stihovi pjesme:

*Bila je to mučna, strašna
diskusija, o rukopisu »Kost i meso«,
okončana kompromisom.*

*Zbirka će biti objavljena
ako Sidran (iz nje) izostavi
bilo koje dvije pjesme.*

U pjesmi »Tijesno, usko i nisko« živi priča, lako se nalaze objektne veze, a posljednja dva stiha doživljaju priskrbljivoj univerzalnu situaciju odnosa, čija je ideja – moć! Bezrazložna moć. Ili moć bez razloga, ali moć koja treba drugoga da bi bila moć. Predmet i povod u pjesmi su u opreci, ali u opreci u kojoj nema ničeg neljudskog, nasilnog, nije u pitanju izostavljanje neke sporne konkretne pjesme koja ugrožava politički etos. Iz rukopisa knjige »Kost i meso« potrebno je izostaviti bilo koje dvije pjesme. Ako to i nije dovoljan razlog, on je nužan za kompromis, da bi moć ostala moć po sebi, ali ne iz sebe. A to je bitno. Jedna sfera (politika) ničim ne ugrožava drugu sferu (umjetnost), jer sloboda postoji samo u pluralnom polju mogućnosti. U pitanju su dva postojanja upućena jedno na drugo, upravo kroz pojam slobode. Rukopis, kao povod spora, ne sadrži nijedan inkriminirani stih, ali istovremeno su i svi inkriminirani. Predmet pjevanja je određena prevlast (moć čiji je korijen u vlastitoj nemoći, s obzirom na to da se moć ne može ograničiti na svom entitetu); ako ovdje politiku dekodiramo kao kost, a umjetnost kao meso (jedino to znamo o spornom rukopisu), tada život rezultira iz organskog sa-postojanja, kao momenat ili vid određenog žrtvovanja, i tek u uzroku vlastitog postojanja omogućeno je i postojanje onog drugog. Što se prvo u drugom želi afirmirati kao moć, proizilazi iz određenja prvog kao nužnosti i predstavlja u očima drugog njegovu slabost i ne-moć. Sam izbor koji će pjesme biti izostavljene je irrelevantan, i upravo kroz tu irelevantnost politika, čuvajući »čistoću«, prikriva nemoć. Kvadratura se usložnjava, u smislu da pjesnik (G. Babić) izbor izostavljanja daruje pjesniku (Sidranu). Politika kao moć, s obzirom na to da je uvjet za kompromis postavljen, eliminirana je. Opreka sfera ne traje unutar teksta, već u političko-kulturnom polju.

U pjesmi »Klica propasti« umno i političko su izravno suprotstavljeni. Princip negacije afirmira se ono što se želi negirati, ocrtavajući način na koji politika kroz govor dolazi do svijesti o samoj sebi:

Ponekad, pamćenje ne služi najbolje. Nejasno se sjećam rečenice koja glasi:

*»Sve novo rosi u sebi klicu vlastite propasti!«.
Mislim da potiče iz političkog dokumenta, ali to nije važno.*

Veština da se dobro kaže, oslobada nas brige da se kaže istina. U prilog svake nužnosti je strah, ne strah od nužnosti, svijest o samome sebi je privid, sadržaj svijesti određuju i pune drugi. Grafički izdvojen stih »nije važno« je litota. Naglašava svu važnost kazanog. Ponovimo, to kazano ne funkcioniše u semantičkom kodu teksta nego u polju kulture. Pitanje tko nosi klicu novog je nadasve važno, a alogičnost prvog stiha unosi svjesno pomutnju, jer Babić pjesmu završava ovakvo: »Historija biva, čini se, slijed bolesti, /propasti, nesrećna./ Ali nesreća nije valjana riječ i stoga ovdje ne spada«. Međutim, ona je valjano kazana.

Ono što je rečeno u ekspoziciji ovoga teksta pokušaćemo egzemplificirati analizom izvrsne pjesme »Majka, starica«. Zbog njene vrijednosti, navodimo je cijelou:

*Kad je Š. odlazio
s predsjedničkog mjestu
u mirovinu,
reče majka njegova,
žena od 80 godina:*

*Sine moj,
pazi da se ne razboliš!*

*Dobro bi bilo
da je moć,
koju češ sada izgubiti,
u istini tvojih riječi ležala,
a ne u snazi mesta
s kojeg su izgovorene.*

U suprotnom češ umrijeti.

*Sine moj,
pazi da se ne razboliš!*

Objektni polovi pjesme su majka i sin, i odlazak sina u mirovinu s mjesto koja ima moć. Pjesma je čitljiva i na prvi pogled jasna. Priča, kroz doslovno značenje, banalnošću povoda, nameće se kao zatvorena struktura. No, to je privid. Pjesmu treba iščitati pažljivo, razgraditi je i osloboditi energiju stiha. S obzirom na to da je fenomen strukture u svom konačnom izvodu derivat fenomena smisla, i da ponavljanje razotkriva strukturu, onda dvestiš »Sine moj, pazi da se ne razboliš« u kompozicijskom sklopu ima središnje (prelomno) i završno mjesto, što pojačava semantičku akceleraciju u razgradivanju strukture. Strukturalna pozicija ponovljenog dvostiha, nije ponavljanje istog smisla; sličnost, jednakost, uvećava razlike i na planu izraza i na planu sadržaja. Veza objektivnog sklopa i semantičkog ponavljanja daje složeno tkivo smisla, koje pojmovno umirujemo pitanjem: o kakvoj bolesti može biti riječ? Dijagnosticirajmo. Atmosfera pjesme daje prvi stih. Fonema Š. To Š šušti i iritira kroz cijelu pjesmu, njime pjesma počinje, preko njega se prelama i njime završava: »Pazi da se ne razboliš! Prvi stih »Kada je Š odlazio«, korespondira s početkom Kafkinog romana »Proces«: »Neko mora da je oklevetao Jozefa K«. Izbor fonema Š nije slučajan, atmosfera je određena.

Treća strofa organski se naslanja na Njegoševe stihove:

»Kome zakon leži u topuzu
tragovi mu smrde nečovještvo.«

Celu strofu Babić koristi kao referencijalnu funkciju u odnosu na referen, dat kao politika.

Stih »U suprotnom češ umrijeti« stoji izdvojen od potencije strofe i naglašava karakter i prirodu bolesti. Ideja bolesti, kao situacija, uobličava se i uvlači u složeno tkivo smisla.

Doživljaj, povod, odlazak sina u mirovinu, sam po sebi nije doživljaj vrijedan artificijelne pažnje. No, kako doživljaj biva situacija, objektni pol (sin), kao čimbenik doživljaja u pjesmi, nestaje iz značenjske ravni, a u prvi plan izbjiga smisaona povezanost u ideji bolesti, kroz odnos vlasti i moći. Drugi objektni pol, majka, starica, žena od 80 godina, aktivan je unutar pjesme i dobiva potenciju simbola. Vještим ponavljanjem i određivanjem mesta dvostiha u strukturi pjesme, simbol biva aficiran i oscilira između smisaonih polova veze moć – vlast. Zapazamo da majka opominje sina na kraju vladavine kada će izgubiti moć. Sto na kraju, a ne na početku, krucijalno je pitanje. Od čega to sada sin da se čuva, i kakva mu to bolest na smrt prijeti. Osjećamo da sam uzrok bolesti ne možemo otkriti, ali bar, i tim prije, bolest možemo imenovati. Zaključujemo, »boleste« može biti posljedica *strasti* ili *časti*. Strast za vlašću je bolest, ali ne bolest na smrt, nju, strast, vrijeme uspješno lječi. Ostaje čast, osećanje časti, kao jedini element identifikacije, ega, vladanja i moći. Čast je, znači, ta bolest od koje se umire.

Totalna identifikacija rada totalitarizam, diktaturu, na tu bolest majka upozorava sina. Uvidamo da majka, kao simbol, ima različita konotativna značenja. Ako nismo našli uzrok bolesti, našli smo njenje ime, ime o kojem G. G. Markes u romanu »Jesen patrijarha« ingeniozno piše. Pjesma »Majka, starica« svojom jednostavnosću promišlja univerzalnu problematiku staru koliko i ljudsko društvo, fenomen vladanja i fenomen moći, koji traje kao i fenomen starenja.

Knjigu G. Babića »Okus oskoruše« artibuiramo sintagmom politička lirika, gdje određena situacija dominira nad doživljajem, koji može biti i fiktivan, ali je poslužio da se povuče kritička granica između samog doživljaja kao povoda i predmeta pjesme. Babić u većini slučajeva to čini uspješno, istina, u nekim pjesmotvorima doživljaj ostaje na nivou poruke, ne uspijeva se odlijepiti od povoda. To ne umanjuje značaj knjige, koja kao izuzetna cjeplina zasljužuje visoku ocjenu. Prikazom smo pokušali razotkriti jedan njen značenjski sloj. Nesumljivo, knjiga omogućuje i drugočaće pristupe, no nam se ovaj učinio primjernim jer je to linija njenog angažovanja u samoj biti bitisanja čovjeka kao političkog i umnog bića, koji živi u vremenu slučajno i u povijesti nužno. Shvatimo ovo kao jednu od mogućih estetskih rukava Babićeve knjige

govo ponašanje počele su da izučavaju mnoge nauke, među kojima značajnu pažnju zauzima sociologija grada.

U prvom delu knjige vidljiva je izvanredna obaveštenost autora o razvoju sociologije grada u raznim zemljama, od visokorazvijenih, preko socijalističkih zemalja do zemalja u razvoju. Posebno mesto posvećeno je našoj zemlji, »u kojoj je urbana sociologija nailazila na prilične teškoće« /str. 28/, jer je fenomen grada relativno malo obradiv. Najčešće se potenciralo proučavanje sela, što je možda bilo i razumljivo. To ne znači da je problema grada trebalo ostaviti po strani. Ipak, grad je smatran za nešto strano i »skrašnje«. Sve je to možda uticalo da naša sociologija grada bude diskontinuirana, a proučavanju su se najčešće izvodila ad hoc ili zavisila od individualnih interesovanja istraživača. Autor upozorava i na drugu opasnost, za koju bismo mogli reći da je metodološke prirode. U stvari, upozorava na *metodološku zabludu* »po kojoj svaka istraživačka tehnika koja je dala neke rezultate u drugačijim sredinama, mora ih dati i kod nas« /str. 28/.

Ovo upozorenje mora imati u vidu svaki mlađi sociolog koji proučava i istražuje naš grad. Na to je prof. Kostić uvek upozoravao mnoge generacije studenata kojima je predavao. Imao je običaj da kaže kako bi samo primena tehnika do kojih je došla urbana sociologija na Zapadu, na našu stvarnost, bila slična onoj situaciji kad bi »kadilak« vozili po uskim balkanskim stazama. A mora se priznati da bi to bilo veoma teško i komplikovano. Zato, kad je u pitanju metodologija, potrebno je prilagoditi se »stazama« našeg društva, vremenu i prostoru, tradiciji i načinu života, našoj svakodnevici onakvoj kakva uistinu jeste. Mišljenja smo da je velika zasluga Cvetka Kostića, a i vrednost njegove knjige, što je uvek naglašavao ovaj kontekst; uz to je u svojim brojnim istraživanjima pokazao šta bi trebalo da bude predmet interesovanja naše urbane sociologije (»srednji grad«, polutani – oni koji su iz sebe pošli i u grad nisu došli, itd.).

Poglavlja »Gradovi u vremenu i prostoru« i »Tipologija gradova« su sistematska izlaganja koja su od velike koristi ne samo uskim specijalistima, već svima onima koje interesuje grad. Ova poglavљa pružaju dragocena obaveštenja o ovim značajnim pitanjima.

Sa aspekta današnje urbane sociologije veoma su aktuelna ona pitanja koja autor obrađuje u poglavljiju »Grad i okolina«. Sam naslov nas upozorava na to da autor, kao iskusni istraživač, u proces svog razmatranja uvodi kategoriju *rural-urban continuum*, prostor oko gradova u kojem se mešaju uticaji sela i grada. UKazujući da je taj uticaj ranije bio zanemarljiv a kasnije sve vidljiviji, Kostić ističe da urbana sociologija mora ovim pitanjima pokloniti značajnu pažnju. Možda je »poseljačenje« gradova upravo naša specifična stvarnost, pa nije slučajno što se u knjizi ovim problemima poklanja vidljiva pažnja. Mišljenja smo da autor ovde rural-urban continuum posmatra kao jednosmerni »monizam«, uticaj sela na grad i »poseljačenje gradova«. Međutim, pažnju je trebalo posvetiti i obrnutim uticajima i procesima. Možda bi obrada urbanizma kao načina života (ili načina života kao urbanizma) bila plogenosa pri razmatranju ovih problema. Interesantno bi bilo istražiti koliki je i kakav je uticaj urbanog načina života na selo. Drugo, da li je grad budućnost sela, ili je selo sačuvalo nešto u čemu bi grad mogao potražiti inspiraciju?

Poglavlje »Socijalna struktura grada« Predstavlja okvir u kojem se obrađuju problemi ličnosti u gradu, autor ističe da se urbana sredina i način života neposredno odražavaju na psihičku i fizičku stranu u gradu. Sve to utiče na obrasce ponašanja i mišljenja, na jezik, modu, itd. U gradu preovlađuje anksioznost, izolacija, iracionalna društvenost, a čovek postaje broj i homo metrum. Dolazi do dezorganizacije (anomija) ličnosti, do njenog otuđenja a izgleda da se oskozi ideal susedstva ostaje nenadoknadiv.

»Socijalne klase« je poglavlje u kojem autor raspravlja šta su na tom području istraživali marksistički i zapadni sociolozi. Svakog čitaoca ove studije posebno će zainteresovati deo koji govori o *socijalnim aggregatima* (grupa, masa, publika, manifestacija), kao i deo »Socijalne grupe u gradu« (prirodne i sekundarne). Posebnu pažnju autor posvećuje osnovnoj primarnoj grupi – porodici.

U sedmom poglavljiju, »Budžet vremena u gradu«, Kostić se na jednom konkretnom planu zalaže za proučavanje raspoloživog vremena, odnosno celine ljudskog vremena u kojem ljudi vode određeni način življjenja. Značaj vremena pisac i vidi u tome što se »ljudski život i svaka njegova aktivnost odvija u vremenu«. Po njegovom mišljenju, »neposredna posledica promene načina života je pitanje slobodnog vremena«, koje se u ovoj knjizi nesešto detaljnije razmatra.

Osmo poglavje posvećeno je *normama ponašanja i mišljenja*. U okviru njega se raspravlja o ideologiji, indoktrinaciji, religiji, javnom mnenju i modi. Posebna pažnja posvećena je doktrinama individualizma i kolektivizma, a u okviru religije nešto detaljnije obradene su tz. *objavljene religije*, hrišćanstvo, judizam i islam. Suprotstavljajući se tezi »da religija nije nikad osvojila gradove«, autor povezuje fenomen religije s klasama (radnička, »srednja«, itd.).

Na zanimljiv način obrađeni su problemi *javnog mnenja, propagande i reklame*; ovo poglavlje završava se raspravom o modi, nečemu što je specifično gradsko, fenomenu koji se najčešće širi putem imitacije na areal izvan grada.

Pretposlednje poglavlje počinje razmatranjem *procesa i promene*, koje je savremeni grad neminovno donosio. Autor se zadržava na problemima gigantizma i procesima mastifikacije gradova (masovno društvo, masovna proizvodnja, masovna kultura, sredstva masovnih komunikacija, masovna dokolica, itd.). Ovaj odjeljak se završava raspravom o procesu ruralizacije gradova, koji je danas karakterističan, pre svega, za Aziju, Afriku i Latinsku Ameriku. U knjizi se navodi zanimljiv podatak da je 1900. godine samo 5,5 posto stanovništva u svetu živelo u gradovima. Naravno, danas je taj procenat ogroman.

Poslednje, deseto poglavlje je posvećeno *anomijama grada*. Anomija, o kojoj je naročito pisao Dirkem, ukazuje na nenormalno ponašanje, dezorganizaciju društva i ličnosti, odsustvo svake norme u društvu, odsustvo kontrole nagona, strasti i želja ličnosti, njenu pobunu protiv svih ustaljenih pravila, naročito u periodu društvenih kriza. To je savremena pojava koja uključuje samoubistava, profesionalne prestupe, skitničenja, narkomaniju, seksualne patologije, psihoze i neuroze, masovne mentalne epidemije. Sve ove savremene probleme pisac detaljnije obraduje na način koji je dostupan ne samo specijalistima, već i široj čitalačkoj publici koja se interesuje za ove

CVETKO KOSTIĆ: »GRAD I VREME«, »Vuk Karadžić, Beograd 1982.

Piše: Dragan Koković

Knjiga Cvetka Kostića »Grad i vreme« jedna je u nizu studija o gradu koje su se kod nas pojavile u poslednje vreme. To je pouzdan i dobar znak da je grad najzad postao istinski predmet proučavanja i sastavni deo ljudske svakodnevice, duha vremena u kojem živimo; on se ne može posmatrati nezavisno od ljudskog načina življjenja i »kvaliteta života« koji nam sa svojim okruženjem nudi u ovom vremenu koje ponekad proizvodi »krne« ljudske egzistencije.

Već sam nastanak grada – ističe Kostić – »izazvao je u društvu novus ordo seculorum, novi vekovni red, koji je iz osnova izmenio i menja sve oblasti života« /str. 7/. Taj novi vekovni red je stvorio čoveka »urbanita«; nje-